

Documenta

Twee onuitgegeven oorkonden over Norbert van Gennep

De twee oorkonden, nl. één van bisschop Bartholomeus van Laon en één van bisschop Lisiard van Soissons, die hier zullen worden uitgegeven, waren niet bepaald onvindbaar aangezien ze beide in origineel bewaard worden in de *Archives départementales de Laon* onder de nummers H 825 en H 826¹⁾ en bovendien in het dertiende-eeuws cartularium van Prémontré, *Bibliothèque municipale de Soissons*, nr. 7²⁾ werden opgenomen. Desondanks werden ze nooit gepubliceerd, zelfs niet in de grote verzamelwerken van Jean Le Paige en Charles-Louis Hugo³⁾.

I. DE OORKONDE VAN BARTHOLOMEUS

A. De historische inhoud

Boudewijn van Soupir⁴⁾ schenkt aan heer Norbert en diens confraters te Prémontré, volgens de wil en met goedkeuring van zijn leenheer,

¹⁾ Wij danken van harte juffr. Cécile Souchon, hoofd van de *Archives départementales* te Laon, rue Fernand-Christ, 02000 Laon, die zo vriendelijk was ons fotokopieën van deze teksten te bezorgen. In het werk van A. DUFOUR-MALBEZIN, *Catalogue des actes des évêques de Laon antérieurs à 1151* (onuitgegeven thesis van de *École des Chartes*), Parijs, 1969, blz. 165, nr. 98, wordt voor de oorkonde van bisschop Bartholomeus ten onrechte aangemerkt: «Original perdu».

²⁾ Aan de uitgave van dit cartularium werd dertig jaar gewerkt door verschillende Franse archivariissen en historici. Sedert enkele jaren is het vrijwel persklaar, maar het werd nog steeds niet in druk gegeven. Dankzij de welwillendheid van een van de laatste bewerksters, mevr. Françoise Muret-Isaac, konden we vroeger reeds de tekst raadplegen. Wegens de huidige besparingen zal de publikatie wellicht nog meer vertraging oplopen, zodat we tenslotte besloten de uitgave van deze twee oorkonden uit het origineel niet langer uit te stellen.

³⁾ Volledigheidshalve dient wel te worden vermeld dat de oorkonde van bisschop Lisiard van Soissons te vinden is in J. LE PAIGE, *Bibliotheca Praemonstratensis Ordinis*, Parijs, 1633, blz. 457, in het kader van een door hem opgestelde *Vita Ivonis*. De uitgave is echter niet al te nauwkeurig. De uitgever heeft zich het recht toegemeten het Latijn te verbeteren, ontbrekende woorden aan te vullen en onduidelijkheden weg te werken. De afwijkende lezingen van J. Le Paige kunnen dan ook niet als echte varianten worden beschouwd en ze worden bij deze uitgave niet aangeduid.

⁴⁾ Soupir, dep. Aisne, arr. Soissons, kant. Vailly-sur-Aisne, behoorde tot het bisdom Laon, zie A. de FLORIVAL, *Étude historique sur le XIIe siècle. Barthélémy de Vir, évêque de Laon*, Parijs, 1877, blz. 305, nr. 33, noot 1. Op 25 km ten Z. van Laon en op dezelfde afstand ten O. van Soissons, zie M. MELLEVILLE, *Dictionnaire historique du département de l'Aisne*, dl. II, Laon, Parijs, 1865, blz. 358.

bisschop Bartholomeus van Laon, drie *carrucata* landbouwgrond. Gewoonlijk wordt deze landmaat bepaald als de uitgestrektheid die door één wielploeg (*carruca*) gedurende één seizoen kan worden bewerkt⁵). In deze oorkonde wordt eveneens een omschrijving van de drie *carrucata* gegeven, nl. zoveel land als kan volstaan voor het uitstrooien van 45 mudde zaaigraan. De geschonken landbouwgrond ligt verspreid over drie kouters (*culturae*), wat misschien wijst op het in voege zijn van het zogenaamde drieslagstelsel, waarbij één derde van de grond werd bezaaid met zomergraan, één derde met wintergraan en het laatste derde bleef braak liggen.

De hele hofstede met bijbehorende weiden wordt bovendien door de leenheer van wereldlijke rechtspraak en voogdij vrij verklaard.

Als getuigen voor deze eerste oorkonde treden vooreerst twee waardigheidsbekleders van het bisdom Laon op, nl. deken Guido en aartsdiaken Radulf. Deze laatste is ongetwijfeld gelijk te stellen met de beroemde magister Radulf van de school van Laon, die na het overlijden van zijn broer Anselmus († 1117) nog tot 1133 in dezelfde school onderricht gaf. Norbert zelf had in november 1119 het plan opgevat Radulfs commentaar op psalm 119(118) te gaan beluisteren⁶).

Daarna volgen vier abten waarvan ten minste twee goede bekenden van de premonstratenzers waren. Soifridus of Seifridus, abt van Sint-Vincentius te Laon, was degene die in 1121 afstand deed van de plaats Prémontré aan Norbert⁷). Simon, abt van Saint-Nicolas-aux-Bois⁸), komt in de *Vitae Norberti* voor. Hij werd blijkbaar als raadgever ontboden bij het beoordelen van een geval van vermeende bezetenheid⁹). Onder de geestelijken worden verder genoemd de deken van Guise¹⁰), Gerard, en vier subdiakens.

⁵) Zie C. DU CANGE, *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, dl. II, Parijs, 1842, blz. 204, s.v. *Carrucata*; J.F. NIEMEYER, *Mediae latinitatis lexicon minus*, Leiden, 1976, blz. 148. De vertaling door «morgen» of «dagwand» schijnt niet helemaal juist, want deze beide termen duiden eerder op een stuk grond dat op één dag kan worden beploegd in plaats van op één seizoen.

⁶) Daarover W.M. GRAUWEN, *De crisissituatie van Norbert begin november 1119 en psalm 119 (118)*, in *Analecta Praemonstratensia*, 1988, LXIV, blz. 5-18.

⁷) W.M. GRAUWEN, *Lijst van oorkonden waarin Norbertus wordt genoemd*, in *Analecta Praemonstratensia*, 1975, LI, blz. 141-142, nr. 4. Eveneens vermeld in Herman van Doornik, *Ex miraculis...*, MGH.SS. 12, blz. 656, regel 40, doch niet in de *Vitae Norberti*.

⁸) Benediktijnenabdij, dep. Aisne, arr. Laon, kant. La Fère.

⁹) *Vita A*, MGH.SS., 12, blz. 685/686; *Vita B*, AA.SS. 6 juni, blz. 826E.

¹⁰) Guise, dep. Aisne, arr. Vervins.

Onder de leken in de getuigenlijst treffen we een andere bekende weldoener van Prémontré aan, nl. Clarembald *de Foro*¹¹⁾. Voor het overige waren nog een aantal kleinere heren uit de omgeving van Prémontré aanwezig, zoals Wichard van Origny¹²⁾, Robrecht, de kastelein van Coucy¹³⁾, Petrus van Braine¹⁴⁾, en Ado of Adonis van Dercy¹⁵⁾.

Het tweede luik van de oorkonde verhaalt hoe Boudewijn van Soupir in 1135 zijn schenking uitbreidde met de bouwplaats voor een molen aan de oever van de Aisne-rivier (*Axona*) en al wat voor het bouwen van die molen nodig was aan land en water zowel stroomop- als stroomafwaarts. Ook hier treedt bisschop Bartholomeus als leenheer op.

Het derde luik tenslotte speelt zich af in 1141, na de dood van Boudewijn, die door zijn zoon Guido werd opgevolgd bij gelegenheid van diens ridderslag. Guido keurt de schenking goed, doch doet haar afpalen en treft voorbereidingen voor de aanleg van een wijngaard voor het huis gelegen en van een weg van het huis naar de molen, waar vroeger geen weg was. Hierbij traden blijkbaar uitsluitend leken als getuigen op.

B. Premonstratenzer kenmerken

Het is enigszins gewaagd op grond van de studie van één enkele oorkonde algemene uitspraken te doen over het scriptorium waarin ze is ontstaan. Gelukkig werd reeds een aanvang gemaakt met de diplomatische studie van de oorkonden van het bisdom Laon door mevr. A. Dufour-Malbezin, die uiteraard ook de vermoedelijk te Prémontré geschreven oorkonden behandelde. Op deze gegevens steunend en onder voorbehoud van grondiger studie kunnen we toch voorlopig enkele specifieke kenmerken aanduiden voor het scriptorium van Prémontré.

¹¹⁾ Deze ridder komt ongeveer vijftientwintig maal voor tussen 1106 en 1141 in de oorkonden van het bisdom Laon en van de abdij van Saint-Vincent aldaar, waarvan hij eveneens een weldoener was en waar hij op 6 januari in het necrologium werd opgenomen, zie A. DUFOUR-MALBEZIN, *Catalogue des actes...*, *Index*, blz. 584, en het *Cartulaire de Saint-Vincent de Laon*, in *Mémoires de la Société de l'histoire de Paris et de l'Ile-de-France*, 1902, XXIX, blz. 211-212, nr. XXVII, en noot 2.

¹²⁾ *Auriniacum*, Origny-en-Thiérache, dep. Aisne, arr. Vervins, kant. Hirson.

¹³⁾ *Coci*, Coucy-le-Château-Auffrique, dep. Aisne, arr. Laon.

¹⁴⁾ *Brana*, Braine, dep. Aisne, arr. Soissons.

¹⁵⁾ *Derci*, Dercy, dep. Aisne, arr. Laon, kant. Crécy-sur-Serre.

De oorkonde van Bartholomeus werd nl. hoogstwaarschijnlijk te Prémontré geschreven en wel in één trek, in of kort na 1141, de laatst vermelde datum. Het geschrift vertoont de verlengde schachten met overdreven versierde vlaggen die H. Schubert en J. Stiennon indertijd typisch achtten voor de Luikse schriftprovincie¹⁶), doch die ook te Prémontré omstreeks het midden der 12de eeuw, en daar zelfs in nog veel meer versierde vorm, in voege waren¹⁷). Dezelfde oorkondenschrijver van Prémontré schreef de hele oorkonde af, nl. de drie luiken waaruit ze bestaat. Ook de onderschriften zijn niet eigenhandig, maar van de hand van dezelfde schrijver. Dit laatste is trouwens ook steeds het geval voor de oorkonden van de bisschoppen van Laon, waarin de onderschriften nooit autograaf zijn¹⁸).

De gebruikte *arenga* over de steun aan de religieuzen, waarvan wordt gezegd dat dit een godsdienstige daad is, is evenmin typisch voor de kanselarij van de bisschoppen van Laon¹⁹), zodat ook deze eventueel te Prémontré kan zijn bedacht. Verder schijnt de uitdrukking *et in conservatoribus benedictionem* kenmerkend te zijn voor Prémontré²⁰). Tenslotte hebben de oorkonden van Laon als dateringsformule meestal *Actum* zonder meer, terwijl de premonstratenzer oorkonden de formule *Actum est hoc* vertonen. In het tweede en derde luik van de hier uitgegeven oorkonde lezen we inderdaad *Actum est autem hoc* en *Actum est hoc*.

Steunend op deze overwegingen en op het feit dat de oorkonde blijkbaar in één trek is neergeschreven, mag men wellicht besluiten dat dit drieluik een product is uit het scriptorium van Prémontré, dat aldaar in of kort na 1141 werd geschreven. In het derde luik merkt men trouwens dat zoon Guido wel een goed opvolger wordt genoemd, maar dat hij toch de gegeven grond nauwkeurig laat afpalen²¹). De premon-

¹⁶) H. SCHUBERT, *Eine Lütticher Schriftprovinz nachgewiesen an Urkunden des elften und zwölften Jahrhunderts*, Phil. Diss. Marburg, 1908, in-8°, 85 blz.; J. STIENNON, *L'écriture diplomatique dans le diocèse de Liège du XIe au milieu du XIIe siècle. Reflet d'une civilisation*, Parijs, 1960, in-8°, 428 blz.

¹⁷) A. DUFOUR-MALBEZIN, *Catalogue...*, blz. 39 en LVII.

¹⁸) A. DUFOUR-MALBEZIN, *Catalogue...*, blz. LIV.

¹⁹) Deze *arenga* wordt althans niet opgesomd bij de veel voorkomende soorten in A. DUFOUR-MALBEZIN, *Catalogue...*, blz. LXV.

²⁰) Aldus A. DUFOUR-MALBEZIN, *Catalogue...*, blz. LXXVIII.

²¹) De rondgang, *circumductio* of *deambulatio*, in het middelnederlands *beleyd*, was een formaliteit bij de juridische daad van overdracht, die o.m. tot praktisch nut had de betwistingen over de uitgetrektheid van de bedoelde grond te vermijden. Zie daarover J.F. NIEMEYER, *Mediae latinitatis lexicon minus*, Leiden, 1976, blz. 182, en vooral Ph. GODDING, *Le droit privé dans les Pays-Bas méridionaux du 12e au 18e siècle*, Brussel, 1987, blz. 206-207, nr. 339.

stratenzers hebben misschien bij de dood van Boudewijn van Soupir enige vrees gekend dat hun goed recht door de erfgenamen zou worden bestreden, zoals in de middeleeuwen zeer vaak gebeurde, en daarom de hele gang van zaken van het begin af nog eens op schrift gesteld en laten bekrachtigen door hun vertrouwde beschermheer Bartholomeus van Laon.

C. De chronologie

Beide hier gepubliceerde oorkonden stellen ernstige problemen inzake de datering. De eerste oorkonde uit het drieluik van Bartholomeus draagt het jaartal 1124, doch de drie andere chronologische gegevens stemmen daarmee geenszins overeen. De aangeduide indictie 12 is slechts geldig voor 1119 en 1134. De epacten 14 passen voor 1125 en de concurrenten 4 voor 1126. Kortom, de opsteller van deze oorkonde blijkt wel erg verstrooid geweest te zijn.

De tweede datum van dit drieluik is reeds nauwkeuriger. Het jaartal 1135 komt inderdaad overeen met indictie 13 en concurrenten 1, doch het epactengetal 15 is dat van 1136.

De derde datum tenslotte klopt volledig voor 1141, met indictie 4, epacten 11 en concurrenten 2.

De oplossing van dit chronologisch probleem ligt waarschijnlijk in de ontstaansgeschiedenis van de tekst. Deze werd blijkbaar pas neergeschreven in of kort na 1141 en het ligt voor de hand dat de opsteller van de oorkonde het jaar waarin hij schreef foutloos kon dateren, maar meer fouten maakte naargelang hij de chronologische gegevens van 1135 en 1124 moest opzoeken.

Volgens A. Dufour-Malbezin zou te Laon de Kerststijl gebruikt zijn tot 1130, terwijl na 1130 misschien de Paas- of Boodschapsstijl is ingevoerd²²). Ook zulke verandering van jaarstijl kan de opsteller in verwarring hebben gebracht.

II. DE OORKONDE VAN LISIARDUS

A. De historische inhoud

In de tekst van de oorkonde van Lisiardus van Soissons dient men vooreerst aan te stippen dat de arenga verwijst naar *Matt.* 19,29, nl. de belofte van de honderdvoudige beloning voor degenen die alles verlaten. Belangrijker nog voor de tijdsgeest zijn de herhaalde zinspelingen

²²) A. DUFOUR-MALBEZIN, *Catalogue...*, blz. XC-XCI.

op *Hand.* 4, 32-35 en 5,2, waar het gemeenschappelijk leven van de eerste kerk te Jeruzalem wordt beschreven met haar ideale eensgezindheid (*cor unum et anima una*), het gemeenschappelijk bezit en het uitdelen daarvan volgens eenieders noden. Het hele klimaat van de vroeg-twaalfde-eeuwse armoedebeweging treedt hier duidelijk aan het licht. Verder onderzoek van de kanselarijgebruiken van Lisiard²³⁾ zal echter moeten uitwijzen of het auteurschap van deze gedachten aan de oorkonder of aan de bestemming van de oorkonde moet worden toegeschreven. Op het eerste gezicht zou men uiteraard geneigd zijn hier de mentaliteit van de jonge stichting terug te vinden. Het feit dat Norberts naam, evenals die van Lisiard en Bartholomeus, in hoofdletters werd geschreven, zou deze hypothese kunnen versterken.

De *dispositio* van de oorkonde is historisch bijzonder belangrijk. Voor het eerste wordt hier ondubbelzinnig gezegd dat een heel gezin, man, vrouw en kinderen, zich onder het gezag van de abdij Prémontré plaatst met overdracht van heel hun bezit. Op het eerste gezicht zou men kunnen denken dat de arenga en de *dispositio* in elkaars verlengde liggen en dat de levenswijze van de eerste christengemeente te Jeruzalem, zoals beschreven in de Handelingen, hier ook effectief in praktijk werd gebracht, m.a.w. dat Ivo en Helvidis met heel hun gezin in de religieuze stand traden. Zo althans hebben de oude geschiedschrijvers de oorkonde geïnterpreteerd²⁴⁾. Latere oorkonden echter geven een ander beeld van de aard van de overdracht. Het blijkt zeker niet zo te zijn dat het hele gezin van Ivo in de religieuze stand is getreden, zoals verder zal worden aangetoond.

De getuigenamen, die hier evenmin eigenhandig werden geschreven, werden geordend in vijf kolommen. Vooreerst treffen we de oorkonder, Lisiard, zelf aan, maar onmiddellijk na hem ook Bartholomeus van Laon die wellicht hier nogmaals de grote pleitbezorger van Prémontré was en ongetwijfeld bij zijn ambtgenoot van Soissons ten beste heeft

²³⁾ Over de kanselarij van bisschop Goslenus van Soissons (1126-1152) vindt men vier bladzijden in L. JACQUEMIN, *Annales de la vie de Joscelin de Vierzi, 57e évêque de Soissons (1126-1152)*, in *Quatrièmes mélanges d'histoire du moyen âge*, Parijs, 1905, blz. 140-143; over de kanselarij van Lisiard echter is ons geen studie bekend. Misschien werd een dergelijk onderzoek ooit in de «École des Chartes» te Parijs ondernomen, doch de verhandelingen gemaakt in die school zijn meestal ongepubliceerd gebleven en vaak zelfs verloren gegaan.

²⁴⁾ J. LE PAIGE, *Bibliotheca Praemonstratensis Ordinis*, Parijs, 1633, blz. 457-458; G. MADELAINE, *Histoire de saint Norbert*, dl. I, Tongerlo, 1928, blz. 169-170; aldus ook nog F. PETIT, *Norbert et l'origine des Prémontrés*, Parijs, 1981, blz. 138-139.

gesproken ook al wordt hij niet uitdrukkelijk als intervenient aangeduid. De namen van beide bisschoppen werden, evenals die van Norbert in de *dispositio* van de oorkonde, in hoofdletters geschreven.

Na Bartholomeus verschijnt als derde getuige aartsdiaken Ansculfus van Pierrefonds, die in zijn functie van aartsdiaken ook in de *Vita Norberti A* wordt genoemd als degene die Vivrières aan Norbert overdroeg²⁵). Met dezelfde titel komt hij voor in de oorkonden tussen 1113 en 1149 en hij werd zelf bisschop van Soissons in de jaren 1152-1158.

In de eerste kolom, de voornaamste, want gelegen aan de diplomatische en heraldische rechterzijde, wordt tenslotte nog een aartsdiaken Petrus genoemd. Daarna volgen vier kolommen getuigen van mindere rang. Drie getuigen dragen een «bert»-naam, nl. de diaken Engelbert, een Herbert en de vice-graaf Robert. De «bert»-namen zijn hier dus goed vertegenwoordigd, doch dat mag o.i. geen reden zijn om aan familieleden van Norbert te denken. «Bert»-namen komen in Noord-Frankrijk niet zelden voor, denken we maar aan de *Heriberti* van Vermandois²⁶), maar de naam Norbert vindt men daar uiterst zelden²⁷).

B. De oorkonder

De levensloop van Lisiard van Crépi²⁸), bisschop van Soissons (1108-1126)²⁹), is veel minder goed gekend dan die van Bartholomeus van Laon, zodat ook zijn opvattingen grotendeels in het vage blijven. Hij was de biograaf van de H. Arnulf van Tiegem, een kluizenaar en monnik, die abt werd en tenslotte de zesde voorganger van Lisiard op

²⁵) *Vita A*, MGH., SS., XII, blz. 690, hfst. 15. Deze passage komt niet voor in de *Vita B*, zie W.M. GRAUWEN, *Inleiding tot de Vita Norberti A*, in *Analecta Praemonstratensia*, 1984, LX, nr. 1-2, blz. 26.

²⁶) Zie o.m. K.F. WERNER, *Untersuchungen zur Frühzeit des französischen Fürstentums (9.-10. Jahrhundert)*, in *Die Welt als Geschichte*, 1960, XX, Heft 2, blz. 87-115.

²⁷) Zie M.-Cl. OFFERMANS, *Les noms de personne dans les régions de la Meuse moyenne, du VIIe au XIIe siècle*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Luik, 1958-1959, blz. 25, 99, 104, 167, 178; M.-Th. MORLET, *Les noms de personne sur le territoire de l'ancienne Gaule du VIe au XIIe siècle*, dl. II: *Les noms issus du germanique continental et les créations gallo-germaniques*, Parijs, 1972, blz. 55, 173-174. In E. BROUETTE, *Table générale des abbés, prieurs conventuels et prévôts de l'Ordre de Prémontré de l'origine à la fin du XVe siècle*, in *Studia monastica*, 1980, XXII, blz. 135-156, komen op 4000 referenties en 715 verschillende namen slechts 3 *Norberti* voor tot het einde van de 15de eeuw. Hierover later meer.

²⁸) Crépi, dep. Aisne, arr. Laon, kant. Laon-Nord.

²⁹) Aldus P.B. GAMS, *Series episcoporum...*, Regensburg, 1873, blz. 632; D. LOHRMANN, *Papsturkunden in Frankreich*, dl. 7; *Nördliche Ile-de-France und Vermandois*, Göttingen, 1976, blz. 147, geeft (1110-1126).

de bisschopszetel van Soissons³⁰). Meermaals vroeg Lisiard juridisch advies aan Ivo van Chartres, die de bisschop echter zelf ook als bekwaam in rechtszaken beschouwde³¹). Guibert van Nogent droeg aan Lisiard zijn *Gesta Dei per Francos* op en noemt hem van zeer oude adel, sereen, gematigd en literair onderlegd³²).

Zowel op grond van zijn vriendenkring als wegens de inhoud van deze oorkonde mag men Lisiard dus waarschijnlijk beschouwen als behorend tot de hervormingsrichting³³). Met de premonstratenzers schijnt hij niet zoveel contacten te hebben gehad. Te Château-Thierry verving hij de seculiere kanunniken door reguliere, doch pas zijn opvolger Goslenus (1126-1152) voerde daar premonstratenzers in³⁴). Volgens de *Gallia Christiana* heeft Lisiard, samen met Bartholomeus van Laon, de kerkwijding te Prémontré verricht in 1122³⁵). De *Vita Norberti* echter noemen enkel Bartholomeus³⁶).

³⁰) Zie D.A. STRACKE, *Lisiardus versus Hariulfus*. In *zake de Vita van St. Arnulf van Tiegem*, in *Handelingen van de Geschied- en Oudheidkundige Kring van Oudenaarde*, 1954, XI, blz. 7-79.

³¹) P.L., 162, brieven 96, 203, 229, 246, 279, 280. Brief 203, kol. 208D: «Pauca scribo quia non ignoranti legem respondeo. Vale.»; brief 280, kol. 282: «Possem multa in hunc modum rescribere, sed quia scienti legem scribo, puto ista sufficere. Vale».

³²) Uitg. P.L., 156, kol. 679; uitg. C. THUROT, *Guibert de Nogent, Historia quae dicitur Gesta Dei per Francos*, in *Recueil des Historiens des Croisades. Historiens occidentaux*, dl. IV, Parijs, 1879, in-fol., blz. 117.

³³) Aldus ook D. LOHRMANN, *Papsturkunden in Frankreich. Neue Folge*. Bd. 7: *Nördliche Ile-de-France und Vermandois*, Göttingen, 1976, blz. 147: «Lisiard (1110-1126) war ein Freund der Literaten und Kirchenreformer, des Ivo von Chartres, des Guibert von Nogent, des Hariulf van St.-Riquier. Unter Bischof Goslen (1126-52) erlebte die Diözese ihre intensivste Gründungswelle von Kanonikerstiften, Cisterzienser- und Prämonstratenserabteien».

³⁴) L. JACQUEMIN, *Annales de la vie de Joscelin de Vierzi, 57e évêque de Soissons (1126-1152)*, in *Quatrièmes mélanges d'histoire du moyen âge*, 1905, XX, blz. 34, nr. 53. In 1140 werden de premonstratenzers van Château-Thierry naar Val-Secret overgebracht, dat hun door graaf Theobald van Champagne werd geschonken, zie *Ibidem*, blz. 75, nr. 123.

³⁵) *Gallia Christiana*, dl. III, Parijs, 1654, blz. 1049. Deze bewering werd overgenomen door F. PETIT, *Norbert et l'origine des Prémontrés*, Parijs, 1981, blz. 134, en daarvan afhankelijk ook door M. PLOUVIER, *L'abbaye de Prémontré aux XVIIe et XVIIIe siècles. Histoire d'une reconstruction*, dl. I, Leuven, 1985, blz. 26. Hun bron was J. LE PAIGE, *Bibliotheca Praemonstratensis Ordinis*, Parijs, 1633, blz. 386, die echter een *Vita Norberti* van eigen maaksel geeft waarvan de bronnen niet meer te controleren zijn. Men dient te bedenken dat zowel J. Le Paige als Ch.L. Hugo vaak weinig eerbied voor hun bronnen toonden en naar eigen goeddunken de teksten veranderden.

³⁶) *Vita A*, blz. 685; *Vita B*, blz. 825F.

C. De schenker

De milde schenker uit deze oorkonde is uiteraard minder gekend. Uit latere oorkonden weet men dat hij Ivo *de Catena* (de la Chaînée) heette³⁷). Gelukkig wordt ook zijn gift nader omschreven in een oorkonde van bisschop Goslenus (1126-1152), zodat blijkt dat een burger van Soissons in het eerste kwart van de 12de eeuw reeds een behoorlijke rijkdom kon hebben verzameld. Er is daar namelijk sprake van twee huizen, een achttal wijngaarden en een akker, op verschillende plaatsen gelegen, die globaal aan Prémontré werden geschonken³⁸). De schenking van Ivo betekende dus voor de jonge stichting een merkelijke bezitsvermeerdering.

Op het eerste gezicht zou men kunnen denken dat de hele familie van Ivo van La Chaînée te Prémontré intrad en dus uitstierf. Dit blijkt echter niet het geval. Een oorkonde van 1142 verhaalt dat de zoon van Ivo, Ernald en diens echtgenote Sibilla, een schenking deden aan Prémontré, o.m. uit liefde voor hun zonen, waarvan één te Prémontré begraven lag en een andere religieus was in dezelfde abdij. Hun andere kinderen en hun erfgenamen keuren deze schenking goed³⁹). In 1149 keurt Helvidis, weduwe van Ivo, nog een ruil goed, zonder dat bij dat alles blijkt dat zij religieuze is of was⁴⁰). Betekent het «*se Christo tradere*» uit onze oorkonde dan enkel een feodale en/of geestelijke band met Norbert en de confraters van Prémontré? Moet men denken aan de zgn. *fratres et sorores ad succurrendum* hoewel hier geen sprake is van stervensgevaar noch van inkleding⁴¹), of een ander soort gebedsver-

³⁷) Een dergelijke plaatsnaam bestaat niet meer. In A. MATTON, *Dictionnaire topographique du département de l'Aisne*, Parijs, 1871, blz. 55, vindt men die naam, La Chaînée, voor een vroegere hofstede, een gehucht, twee bossen en een beek.

³⁸) L. JACQUEMIN, *Annales...*, blz. 84-85, nr. CXXXIX (1126-1141). De uitgever van de regest stelt, blz. 85, dat deze oorkonde slechts een afschrift is van een oorkonde van Lisiard met dezelfde datum als de oorkonde die hier zal worden gepubliceerd. Lisiard zou dus op dezelfde dag twee oorkonden hebben verleend, één met de lijst van bezittingen en één zonder die lijst. Goslenus, zijn opvolger, heeft dan de oorkonde van Lisiard met de lijst van schenkingen bekrachtigd, zonder een nieuwe datum toe te voegen.

³⁹) L. JACQUEMIN, *Annales...*, blz. 87, nr. CXLIII.

⁴⁰) *Ibidem*, blz. 125, nr. CCXV. In de volgende regest, nr. CCXVI, eveneens uit 1149, wordt dit wel uitdrukkelijk gezegd van Mathilde, weduwe van Berard de la Porte.

⁴¹) In het obituarium van Prémontré komen op 30 juni een «*soror Helvidis*» en een «*frater Ernaldus*» voor, deze laatste met zijn echtgenote en hun kinderen, allen zonder twijfel van de familie van Ivo. Zie R. VAN WAEFELGHEM, *L'obituaire de l'abbaye de Prémontré*, Leuven, 1913, blz. 134-135. Vermits in 1142 reeds een kleinzoon van Ivo religieus was te Prémontré, mag men aannemen dat Ivo op gevorderde leeftijd was in 1125 en dat een intrede als *frater ad succurrendum* in stervensgevaar niet uitgesloten is, ook al

broedering? Wellicht behoorden Ivo en zijn gezin, geheel of gedeeltelijk, alleen maar tot de *familia* van Prémontré, zonder geloften te hebben afgelegd. Blijkens de latere oorkonden lijkt dit wel de enige interpretatie⁴²). Uiteraard hebben Jean Le Paige in zijn fictieve *Vita Yvonis*⁴³) en de andere ordesauteurs de zaken anders voorgesteld⁴⁴).

De situatie van Ivo schijnt niet dezelfde te zijn als die van Rikvera van Clastres, waarvan uitdrukkelijk gezegd wordt dat zij naar Prémontré ging om in te treden (*conversionis gratia*)⁴⁵).

D. De chronologie

De dateringsgegevens in de oorkonde van Lisiard van Soissons komen evenmin als in die van Bartholomeus met elkaar overeen. Als jaartal wordt 1124 vermeld, terwijl de andere chronologische gegevens, nl. indictie 3, epacten 14 en concurrenten 3, alle op 1125 wijzen. Volgens A. Giry werd te Soissons in de 12de eeuw de Kerststijl gebruikt⁴⁶). Indien dit steeds het geval was, dan ziet men geen verkla-

wordt dit in deze oorkonde niet uitdrukkelijk gezegd. Volgens J. LE PAIGE, *Bibliotheca*..., blz. 457-458, stierf Ivo pas in 1136 als lekebroeder, doch daaromtrent bezitten we geen bewijzen. Dat de uitdrukkingen *frater noster* en *soror nostra* niet noodzakelijk abdijleden aanduiden, werd reeds aangetoond in W.M. GRAUWEN, *Was de inquisiteur Koenraad van Marburg (†1233) een premonstratenzer?* in *Analecta Praemonstratensia*, 1976, LII, nr. 3-4, blz. 212-224. Zie ook N.J. WEYNS, *L'origine du tiers-ordre prémontré*, in *Analecta Praemonstratensia*, 1984, LX, nr. 3-4, blz. 163-184, vooral blz. 175-177.

⁴²) We kunnen hier, spijtig genoeg, enkel steunen op de regesten van L. Jacquemin (zie noot 34). Wanneer het cartularium van Prémontré zal uitgegeven zijn en eventueel nog andere bronnen over Ivo, zal deze kwestie ongetwijfeld opgelost kunnen worden.

⁴³) J. LE PAIGE, *Bibliotheca Praemonstratensis Ordinis*, Parijs, 1633, blz. 457-458. Behalve de «verbeterde» oorkonde weet de auteur weinig konkreets over Ivo te melden.

⁴⁴) G. MADELAINE, *Histoire de saint Norbert*, dl. I, Tongerlo, 1928, blz. 169-170, neemt het verhaal van J. Le Paige over en maakt het nog wat vromer. Men vindt ook hier de dialoog tussen Ivo en Helvidis wanneer ze voor het eerst Prémontré aanschouwden! Volgens F. PETIT, *Norbert et l'origine des prémontrés*, Parijs, 1981, blz. 138-139, levert het geval van Ivo het bewijs voor het bestaan van oblaten binnen de nieuwe orde en trad de hele familie van Ivo te Prémontré in.

⁴⁵) Zie de *Lijst van oorkonden*..., in *Analecta Praemonstratensia*, 1975, LI, blz. 141, nr. 2. SOISSONS, *Bibliothèque municipale*, nr. 7, *Cartularium Praemonstratense*, fol. 103: «...in predictum locum conversionis gratia se contulit et ad sustentationem fratrum ejusdem loci carrucam alodii, quam Bolmunt habebat, libere possidendam tradidit». Weliswaar wordt kort daarna de rest van hetzelfde alodium aan Prémontré gegeven, maar dat gebeurt door de schoonzoon van Rikvera, na de dood van zijn vrouw, en Rikvera zelf speelt daarbij geen rol meer.

⁴⁶) A. GIRY, *Manuel de diplomatique*, Parijs, 1894, blz. 114: «A Soissons, au XIIe siècle, l'année commençait à Noël». Dit wordt bevestigd, aan de hand van een oorkonde

ring voor deze datering. Wanneer men desondanks toch een mogelijkheid voor de Paasstijl zou open laten, dan zou deze oorkonde te plaatsen zijn vóór Pasen 1125, nl. vóór 29 maart.

Mankevosstraat 71
B-1860 Meise

W.M. GRAUWEN O.Praem.

BIJLAGE I

Regest: (1124-1135-1141).

Bartholomeus, bisschop van Laon, bekrachtigt als leenheer de schenking door Boudewijn van Soupier aan heer Norbert, de eerbiedwaardige priester, en zijn medebroeders te Prémontré van drie *carrucata* (ploegen) landbouwgrond, nl. zoveel als nodig voor 45 mudde zaaigraan, op drie kouters gelegen. Het hele bezit van de confraters aldaar wordt bevrijd van wereldlijke rechtsmacht en voogdij. In 1135 breidt Boudewijn zijn schenking uit met een bouwplaats voor een molen en in 1141, na de dood van Boudewijn, keurt diens zoon Guido de schenkingen goed, paalt ze af en treft voorbereidingen voor de aanleg van een wijngaard en een weg.

A. Orig. LAON, *Archives départementales de l'Aisne*, H 826. Afmetingen: H. 47 cm, B. 35,5 cm.

B. Afschrift SOISSONS, *Bibliothèque municipale*, n° 7: *Cartularium Praemonstratense*, fol. 33-33v°. In de geplande uitgave van dit cartularium, nr. 138 (1124-1141).

Regest: A. de FLORIVAL, *Étude historique sur le XIIe siècle. Barthélemy de Vir, évêque de Laon*, Parijs, 1877, blz. 305, nr. 33.

A. DUFOUR-MALBEZIN, *Catalogue des actes des évêques de Laon antérieurs à 1151*, onuitgegeven thesis van de *École des Chartes*, 3 dln., cfr. *Positions des thèses de l'École des Chartes*, 1969, blz. 37-39.

W.M. GRAUWEN, *Lijst van oorkonden waarin Norbertus wordt genoemd*, in *Analecta Praemonstratensia*, 1975, LI, blz. 147, nr. 19 en 53.

van 1130, in L. JACQUEMIN, *Annales de la vie de Joscelin de Vierzi...*, blz. 141. De plechtige afkondiging van het nieuwe jaar gebeurde evenwel pas op Pasen, bij de wijding van de Paaskaars.

In nomine sanctę et individue Trinitatis. Ego Bartholomeus, Dei gratia sanctę Laudunensis ecclesię minister indignus. Pars religionis est religiosorum virorum provectui pia devotione concurrere et aliena bona tamquam propria amando eorum fructum benivolo assensu et caritatis unanimitate sui profectus usui conciliare. Notum igitur esse volumus tam posteris quam modernis qualiter Balduinus de Supeio, voluntate et assensu nostro, a quibus beneficium Supei tenet, concesserit domno Norberto, venerabili presbytero, et eius fratribus in Premonstrato loco Deo famulantibus eorumque successoribus in parrochia Supeiensi terrę arabilis carrucas tres, videlicet quantum ad quadraginta quinque modios sementis sufficere possit, scilicet unam culturam desuper nemus et alteram culturam quę dicitur cultura Roiboldi, quę est desuper fossam de Brai et de terciā cultura quę de Muinis dicitur quantum sufficiat ad tres carrucas explendas vel totam eam, si tota sit necessaria. Ipsam autem terram et curtem cum pascuis dominii sui et omnia tam intus quam extra ad usum fratrum pertinentia ita ab omni seculari iusticia vel advocaria libere et absoluta esse concessit ut neque eo superstite, neque post decessum eius vel ipse vel aliqua secularis persona ad ea quę ipsorum erunt, manum mittere presumat. Nos ergo, quia terra illa de beneficio nostro erat, huic donationi sicut prescripsimus assensum prebentes, presenti eam scripto firmari precepimus, necnon et sigilli nostri impressione atque anathematis interpositione ac testium subscriptione firma stabilitate corroborari curavimus. Signum Bartholomei episcopi, qui hoc scriptum fieri iussit. S. Guidonis decani. S. Radulfi archidiaconi. S. Soifridi, Rainaldi, Andreę, Symonis, abbatis. S. Gerardi, decani de Guysia. S. Lethaldi, Arnulfi, Ebali, subdiaconorum. S. Nicholai castellani. S. Clarembaldi de Foro. S. Henrici Comitis. S. Arnulfi Calderun. S. Clarembaldi de Loisi. S. Wichardi de Auriniaco. S. Othonis. S. Albrici Pesleth. S. Alardi. S. Odonis, filii Alardi de Bunuis. S. Roberti, castellani de Coci. S. Gerardi Dolleth. S. Petri de Brana. S. Adonis de Derci. S. Walteri Vituli. S. Walteri camerarii.

Actum Lauduni anno dominicę incarnationis M^o.C^o.XX°.IIII°, indictione .XIJ^a. epacta .XIIII^a, concurrente IIII°.

Succedente vero tempore predictus Balduinus de Supeio ad augmentum elemosinę suę in ripa fluminis quod Axona dicitur ubi fratres ipsius supradictę ecclesię oportunius sibi previderint in territorio de Supeio intra metas iuris ipsius Balduini, locum ad construendum molendinum

ab omni censu et consuetudine liberum donavit et insuper ad ipsius molendini necessitatem et omnem aliam fratrum commoditatem a loco ipsius quantum a parte superiori et inferiori et e transverso fluminis arcus iacere potest in terra et in aqua concessit. Quoniam vero de feodo nostro descendebat prefatus Balduinus hoc donum in manu nostra posuit et auctoritate nostra confirmari postulavit. Nos autem ut omnis contradictio sopiatur, tam presenti scripto quam testium subscriptione necnon et sigilli nostri impressione, anathemate interposito, firmari precepimus. Signum Guidonis decani. S. Blihardi cantoris. S. Arnulfi clerici. S. Hugonis Poyure. S. Herberti Poilevilain. S. Haimonis Bretel. S. Gerardi vicedomini. S. Nicholai castellani. S. Clarembaldi de Turricula. S. Hugonis Troie. S. Roberti Vinun. S. Roberti Vituli.

Actum est autem hoc anni incarnationis dominicę .M^o.C^o.XXX°.V^o., indictione .XIIJ^a., epacta .XV^a., concurrente .J^o.

Post decessum autem sepefati Balduini, Guido filius eius miles effectus, in honorem patris sui intravit et prefatas donationes quas pater eius fecerat sicut bonus successor Pręmonstratę ęcclesię benigne concessit. Et ipse et milites et servientes eius circuierunt terras et posuerunt metas et vineam sub domo precalcaverunt et viam de domo ad molendinum ubi non solebat esse via. Cuius rei testes fuerunt: Ursio de Roia, Hugo filius eius, Symon frater eius, Albricus Loher, Lambertus de Aberlai, Stephanus de Fontene, Gualterus prepositus, Robertus filius Ernaldi et tres fratres eius, Radulfus Burduns, Bernardus Sotus et Ernaldus Warinus, Paganus de Brenot, Radulfus filius Bernardi, Hugo filius Herveri, Robodus.

Nos igitur ex officii nostri debito ęcclesię paci providentes, ut omnia quietę possideat tam post actam a Guidone concessionem, quam prius factam a patre eius elemosinam, sigilli nostri impressione munimus et in conservatores benedictionem, in perturbatores vero perpetui anathematis proferimus innodationem. Actum vero est hoc anno dominicę incarnationis .M^o.C^o.XL°.J^o., indictione .IIIJ^a., epacta .XJ^a., concurrente .IJ^o. Ego Bartholomeus cancellarius relegi.

BIJLAGE II

Regest: 1124.

Lisiard, bisschop van Soissons (1108-1126) bekrachtigt de schenking die Ivo, een burger van Soissons, en diens echtgenote Helvidis deden

«in handen van heer Norbert, een eerbiedwaardige en godsdienstige man, en van de confraters van Prémontré», schenking bestaande uit hun persoon, hun kinderen en al hun goederen.

A. Orig. LAON, *Archives départementales de l'Aisne*, H 825. Afmetingen: H. 40,5 cm, B. 39,5 cm.

B. Afschrift SOISSONS, *Bibliothèque municipale*, n° 7: *Cartularium Praemonstratense*, fol. 67-67vo. In de geplande uitgave, nr. 263 (1124).

Regest: A. MATTON, *Inventaire sommaire des archives départementales antérieures à 1790, Aisne, Archives ecclésiastiques. Séries G et H*, dl. 3, Laon, 1880, blz. 121 (1124).

W.M. GRAUWEN, *Lijst van oorkonden waarin Norbertus wordt genoemd*, in *Analecta Praemonstratensia*, 1975, LI, blz. 146-147, nr. 18.

In nomine sancte et individue Trinitatis. Ego Lisiardus, Dei gratia Suessorum episcopus. Congratulandum nobis est et omnibus fidelibus quoniam ea quę promisit Deus omnia derelinquentibus et ipsum sequentibus, videlicet centuplum pro his accipiendum et vitam ęternam possidendam, etiam absque eo quod intrinsecus latet iam in exterioribus ex parte impleri videmus. Ad servos enim omnia derelinquentes et Christum sequentes ardentur concurrunt, eisque a bonis fidelibus bona et rerum suarum quasi *ad pedes ponuntur*¹⁾ ut his quibus est *cor unum et anima una*²⁾ serviant et secundum illam apostolicam vitam unicuique *pro ut opus*³⁾ fuerit distribuuntur. Notum igitur fieri volumus tam futuris quam presentibus quod Ivo, quidam parrochianus noster et civis, cum religiosa uxore sua Helvide, divinitus affectus ut se et prolem suam suaque omnia Christo traderent, in presentia nostra sub testimonio personarum multarum in domo nostra episcopali reddiderunt se et quicquid possidebant tam in domibus quam in vineis, torcularibus et ceteris omnibus in manus domni NORBERTI, venerabilis et religiosi viri, et fratrum Premonstratę ęcclesię. Hęc autem in conspectu nostro ideo facta sunt ut maiorem evidentiam et firmitatem haberent. Nos itaque episcopali auctoritate sancimus et sub excommunicationis districtione confirmanus ne quisquam in perpetuum aliquid horum Premonstratę ęcclesię auferre presumat quę eidem loco amore Dei ibidem servientium vidimus divina inspiratione conferri, presentibus et nobiscum inde Deo

¹⁾ Hand. 5,2.

²⁾ Hand. 4,32.

³⁾ Hand. 4,35.

gratias agentibus multis et magnis personis quorum nomina duximus apponi.

(kol. 1) Signum Lisiardi episcopi. S. Bartholomei Laudunensis episcopi. S. Ansculfi Suessionensis archidiaconi. S. Petri archidiaconi.

(kol. 2) Signum Ebali. S. Waleranni prepositi. S. Bernardi. S. Johannis sacerdotis.

(kol. 3) S. Engelberti levite. S. Walteri levite. S. Wiardi. S. Odonis.

(kol. 4) S. Theodorici. S. Herberti. S. Berardi. S. Benedicti.

(kol. 5) S. Reinaldi villici. S. Roberti vicecomitis. S. Hatonis.

Anno incarnationis dominice .M.C.XXIII, indictione .III., epacta .XIII., concurrente .III.